

Ko hono pā'usi'i fakasino ha taha 'aki 'a hono maumau'i 'o e ngaahi tapu he vā 'o tangata mo fafine ko e hia lahi mo mamafa 'aupito ia. 'Oku taulōfu'u 'a hono ngaahi nunu'á pea 'e molengata'a foki. 'E kehekehe 'a e ongo 'o ha pā'usi'i ha taha ki he tokotaha kotoa pē pea 'e kehekehe ai pē mo e ngaahi tokoni te nau fiema'ú.

Pe te ke lāunga'i 'a e maumaulao ni pe 'ikai, 'e kei lava pē 'o tokoni'i mo poupou'i koe. 'Oku 'i ai 'a e ngaahi ma'u'anga tokoni 'i he feitu'u 'okú ke nofo ai 'e lava ke nau tokoni'i ke fakanonga koe pea mo fai 'a e ngaahi me'a 'oku totonu ke fai. Telefoni ki he Victims Information Line 'i he 0800 650 654 ke 'ilo mei ai 'a e ngaahi va'a ngāue tokoni ofi atu kiate koé. 'Oku fakama'ala'ala atu 'i he lau'itohi fakamatalá ni 'a e me'a 'e hoko kapau te ke lipooti atu ha faihia pea mo e tokoni te ke lava 'o ma'u atú.

Kātaki 'o vakai ki he ngata'anga 'o e lau'itohi fakamatalá ni ke 'ilo mei ai 'a e ngaahi tefito'i fika fetu'utaki pea mo ha faka'uhingalea.

Ngaahi totonu 'a e tokotaha kuo fakahoko ki ai 'a e maumaulao

'Oku 'i ai 'a ho'o totonu ke fakahā atu kiate koe 'a e ngaahi polokalama ngāue 'e ala tokoni atú, ke 'oatu 'a e ngaahi fakamatala fakamuimitaha ki he anga 'o e lele 'a e hopó pea mo ke 'ilo foki ki he me'a te ke fehangahangai mo ia 'i he taimi te ke 'i he fakama'angá ai.

'Oku 'i ai 'a ho'o totonu ke ke fakahā ki he fakama'angá 'a e anga 'o hono uesia koe 'e he maumaulao kuo fakahokó. Kapau na'e fakahoko atu kiate koe ha maumaulao 'e ha ki'i tamasi'i/ta'ahine kei si'i pe to'utupu kei ta'u si'i, 'oku 'i ai 'a ho'o totonu ke ke kau atu ki ha fakataha mo e fāmilí 'o fakahoko ai ha'o lau ki he me'a 'okú ke pehē 'oku totonu ke fakahokó.

'I he ngaahi taimi 'e ni'ihi, 'oku 'i ai 'a e totonu 'a 'au pe ko hao fakafofonga ke fai ha'o lau felāve'i mo e ngaahi me'a 'o hangē ko hano ta'ofi hano tukuange atu 'o ha hingoa (name suppression), malu'i ki tu'a (bail), nofo pōpula 'i hono 'apí (home detention) pe ko hano faka'atā fakaangaanga ki tu'a kae kei malu'i pē (parole).

'Oku taau ke ke 'amanaki atu ki ha faifatongia fakamatāpule, faka'atu'i pea mo faka'apa'apa'ia me'i he kau ngāue 'a e fakama'angá, kau polisí pea mo ha toe taha kehe pē 'oku kaunga ki he hopó. 'Oku 'i ai 'a ho'o totonu ke tauhi malu mo fakapulipuli 'a e ngaahi me'a felāve'i mo koé.

Lau 'a e Tu'utu'uni ma'a Kinautolu kuo Uesia 'e ha Maumaulao (Victims Code) ki ha ngaahi fakamatala lahi ange felāve'i mo ho'o ngaahi totonú pea mo e anga 'o e fakahoko fatongia 'oku taau ke ke ma'u atú. 'Oku ma'u atu 'eni 'i he 'ema uepisaití 'i he victimsinfo.govt.nz fakataha mo ha ngaahi fakamatala 'aonga kehe foki.

Kapau kuó ke pehē kuo 'ikai feau 'a ho'o ngaahi totonú, pe kuo 'ikai ke ke ma'u atu 'a e tu'unga 'o e faifatongia na'á ke 'amanaki atu ki ai, 'e lava ke fakahoko ha'o lāunga. Vakai ki he victimsinfo.govt.nz pe telefoni ki he Victims Information Line 'i he 0800 650 654.

Lāunga'i 'o e maumaulao pe hiá

Kapau kuo toki fakahoko atu kiate koe kimu'i ni mai ha hia pā'usi'i fakasino, pe 'oku 'ikai ke ke ongo'i malu mo hao, telefoni ki he 111 'o kole ke ke lea ki he kau polisí.

Kapau koe maumaulao eni ia ne hoko kimu'a pea kuo 'osi lava ha ngaahi ta'u ia mei ai, 'e kei lava pē ke ke launga'i 'e koe. 'Oku 'ikai ke fakangatangata taimi 'a hono lāunga'i 'a e hia pe maumaulao 'i hono pā'usi'i ha tahá. Kapau te ke pehē ke lāunga'i hano pā'usi'i koe he kuohilí, telefoni ki he 'api Polisi ofi tahá 'o kole ke ke lea ki ha 'ōfisa Polisi fakatotolo (detective). 'E lava ke ke 'alu mo hao poupou ke lāunga'i ha maumaulao pe hia ne fai kiate koe.

Ko e fuofua fatongia ke tokanga ki ai 'a e kau Polisí ko hono malu'i koe mei ha faingata'a 'e ala hoko. Hili pē ho'o lāunga'i 'a e maumaulao ko iá 'e vahe'i atu leva ha 'ōfisa polisi 'a ia te ne tokanga'i ho'o lāungá. 'E lava ke ke fetu'utaki mo ia ha taimi pē ke ke 'ilo 'a e ngaahi me'a 'oku hokó.

'E fetu'utaki foki 'a e kau polisí ki ha va'a ngāue mataotao ki ha tokoni fakavavevave pe ki he Victim Support 'a ia te nau talanoa mo koe felāve'i mo e me'a ke hoko atu ki aí. Ko e kau ngāue 'i he ngaahi va'a ngāue mataotao ki ha tokoni fakavavevavé 'oku ako'i pau kinautolu ke nau tokoni pou pou kiate kinautolu kuo fakahoko ki ai ha hia pā'usi'i fakasino pea te nau lava 'o ngāue mo koe lolotonga 'o e lele 'a e fakatotoló pea mo hono 'ave ke hopó.

'E lava ke ke telefoni ki he Victims Information Line 'i he 0800 650 654 ke 'ilo mei ai 'a e ngaahi va'a ngāue tokoni kehe 'i ho feitu'ú.

Ko e fakatotoló

Ko hono fakatotoló'i ko ia 'o ha hia pā'usi'i fakasino 'oku hulu atu 'a e ngāue ki aí pea 'e feinga 'a e kau polisí ke nau tākaki 'a e ngaahi fakamatala fakamo'oni lahi taha 'e ala lavá ki he hopó. 'Oku 'i ai 'a e 'ōfisa Polisi kuo 'osi ako'i makehe ke ne fai 'a hono fakafehu'ia koé pea te ne fiema'u ke mo toutou pōtalanoa ke 'ilo kotoa 'a e ngaahi me'a na'e hokó. 'E lava ke ke kole ke ke talanoa mo ha 'ōfisa polisi fefine pe tangata.

'E ala kole atu ke fakahoko hao sivi fakafaito'o ko e kongá pē ia 'o e fakatotoló. Te ke fili pē pe te ke tali ia ke fai pe 'ikai. Ko e toketā te ne fai 'a e sivi, kuo 'osi ako'i makehe ia ke ne lava 'o fai 'a e ngaahi ngāue mo kinautolu kuo hoko ki ai ha maumaulao 'o hangē ko hano pā'usi'i. 'E ma'u mei heni ha ngaahi fakamo'oni mahu'inga 'aupito ki he hopó. 'E lava ke 'i ai ma'u pē ha tokotaha ko hao tokoni lolotonga 'a hono fai 'o e ngaahi ngāue ni.

Lolotonga 'o e fakatotoló, 'e ala faka'eke'eke 'e he kau polisí ha ni'ihi kehe ange 'oku nau 'ilo ha me'a fekau'aki mo e maumaulao ni, pehē foki ki ha'anau tākaki ha ngaahi fakamo'oni 'o hangē ko ha ngaahi tā/ata pea mo ha ngaahi sivi fakatotoló fakafaito'o. Kapau 'e ma'u 'e he kau polisí ha fakamo'oni fe'unga, te nau fakahoko leva hano puke mo faka'ilo 'a e tokotaha ko iá ki ha faihia maumaulao.

MALU'I KI TU'A

Hili hano puke 'o ha taha, 'e ala lava ke tukuange atu ia ki tu'a ka'e'oua kuo nau hā 'i he fakamaau'angá. 'Oku ui 'eni ko e bail pe ko e malu'i ki tu'a. 'I he taimi 'e ni'ihi 'oku 'i ai 'a e ngaahi makatu'unga pau ki he feitu'u kuo pau ke ne nofo 'i aí pea pehē ki ha taimi tu'upau ke ne 'i he feitu'u ai ko iá (curfew). Kapau 'oku pehē 'e he kau polisí 'e ala toe fakahoko ha hia kiate koe pe ko ha ni'ihi kehe 'i he komiunitií, 'e ala tauhi pilisone 'a e tokotaha ko iá kae'oua kuó ne hā 'i he fakamaau'angá 'o lava ke ne toe kole ai ke totongi malu'i ia ki tu'a.

'E lava ke ke fili ke 'oatu ha'o lau felāve'i mo hano tukuange kae malu'i 'a e tokotaha ni ki tu'a pea ke fakahā atu kiate koe 'a e me'a na'e iku ki ai 'eni. 'E lava foki ke ke fili ke kau ho hingoá ki he tohi lēsisita ma'a kinautolu kuo fakahoko ki ai ha maumaulao (victim notification register). 'E tauhi ke malu mo fakapulipuli 'a e ngaahi fakaikiiki felāve'i mo koé. 'E lava ke ke fili ha tokotaha ke ne ma'u atu 'a e fakamataláni ma'a u, 'o kapau ko ho lotó ia.

KO E FAKAMATALA KI HO UESIA HILI 'A E MAUMAULAO NA'E FAI

'E 'eke atu pe 'e fie fakahoko ha'o fakamatala felāve'i mo ho uesia 'e he maumaulao na'e fai. 'Oku fakahā atu ai ki he fakamaau'angá 'a e tu'unga hono uesia koe 'e he maumaulao ni. 'E lava ke tokoni atu 'a e 'ōfisa Polisi 'okú ne tokanga'i 'a e ngaahi ngāue ki he maumaulao ni, pe ko ha taha mei he Victim Support pea mo ha va'a ngāue tokoni kehe, ke fa'u 'a ho'o fakamatalá ni. Vakai ki ha fakamatala lahi ange felāve'i mo hano fakahoko ha'o fakamatala felāve'i mo ho uesiá 'i he *Ko e tala tu'utu'uní pea mo e tauteá*.

'I he taimi 'e ni'ihi, neongo 'e faka'auliliki 'a e fakatotoló, 'e 'ikai ma'u ha fakamo'oni lahi fe'unga ia ke taki ai ha taha 'o tā tikite 'i he Fakamaau'angá. 'Oku 'ikai ko e 'uhinga 'eni ko ha'anau ta'etui atu kiate koe.

Tokoni

‘E lava ke tokoni‘i koe lolotonga hono fakatotolo‘i ‘o e maumaulao. Ke ma‘u atu ha tokoni fakaeloto pe tokoni ki ha ngaahi me‘a kehe ki he nofo (hangē ko ha fakamatala felāve‘i mo ha malu‘i pe insurance) fetu‘utaki ki he Victim Support ‘i he 0800 842 846 pe telefoni ki he Victims Information Line on 0800 650 654 ke ‘ilo mei ai ‘a e ngaahi va‘a ngāue tokoni kehe ‘oku tu‘u ‘i ho feitu‘ú.

MAUMAULAO ‘A E TO‘UTUPÚ

Kapau ko e maumaulao na‘e fakahoko ia ‘e ha taha si‘i hifo ‘i he ta‘u 17 ‘e kehe leva ‘a e founa ngāue ia ki hení ‘o fakafou ‘i he founa ngāue ‘a e fakamaau‘angá ki he to‘utupú (youth justice process). Ko e kakai kuo fakahoko ki ai ‘a e maumaulao ko e konga mahu‘inga ‘aupito kinautolu ‘o e founa ngāue ‘a e fakamaau‘angá ki he to‘utupú pea ‘oku ‘i ai ‘a ‘enau totonu ke nau kau ki ha fakataha mo e fāmilí (family group conference).

‘Oku ‘i ai ‘a e ngaahi nāunau kehekehe ‘oku ‘atā atu mei he Child, Youth and Family (CYF) pea mo e ngaahi fakamaau‘angá felāve‘i mo e founa ngāue ‘a e fakamaau‘angá ki he to‘utupú. ‘E fetu‘utaki atu ha tokotaha fokotu‘utu‘u ngāue ki he ngaahi fakataha mo e fāmilí mei he CYF.

TOKONI FAKAPA‘ANGÁ

‘Oku ‘i ai ‘a e ngaahi tokoni fakapa‘anga ‘oku ‘atā atu ke tokoni atu ki hono fua ‘o e ni‘ihi ‘o e ngaahi fakamole felāve‘i mo e maumaulao ko iá. Ke vakai‘i pe ‘okú ke ‘atā atu ki ha tokoni fakapa‘anga, fetu‘utaki ki he Victim Support ‘i he 0800 842 846.

- ‘Oku ‘i ai ‘a e tokoni fakapa‘anga ‘oku a‘u hake ki he \$500 ‘e lava hano ‘eke fakafoki ki ha ngaahi fakamole na‘e tupu mei he pā‘usi‘i fakasino ko iá, ‘o hangē ko hano fetongi/ngaahi ‘o ha loka matapā, fakafetongi ‘o ha vala, pe ko ha nofo‘anga fakataimi.
- ‘Oku ‘i ai ‘a e tokoni pa‘anga ‘oku a‘u hake ki he \$100 ki he ‘aho (\$50 ki he vaeua‘i ‘aho) ‘oku ‘atā atu kia kinautolu kuo nau mo‘ua ‘i ha pā‘usi‘i fakasino pea mo hano tokotaha pou pou ke na kau atu ai ki he ngaahi ouau ‘o e hopó. ‘Oku toe ‘atā atu foki ‘a e tokoni ko ‘ení ki ha tokotaha tauhifānau ‘okú ne ‘i he hopó ko ha fetongi ‘o ha ki‘i tamasi‘i pe ta‘ahine kuo pā‘usi‘i fakasino ia, pea mo hano tokotaha pou pou.

- ‘Oku ‘i ai ‘a e tokoni fakapa‘anga ‘oku ‘atā atu ki he fefononga‘aki, nofo‘anga pea mo ha ngaahi fakamole felāve‘i mo ha tokotaha kuo fakahoko ki ai ha faihia pā‘usi‘i fakasino (‘a ia ‘oku kau ki ai ‘a e ngaahi hia tatau mo e pā‘usi‘i fakasinó) pea mo hano tokotaha pou pou ta‘etotongi ‘oku kau mai ki ha ngaahi fakataha fakafakamaau‘anga mo ha ngaahi fakataha mo e Poate Tukuange Fakaangaangá (Parole Board).
- ‘Oku a‘u hake ki he \$2000 ‘oku ‘atā atu ko ha ma‘u‘anga tokoni fakamuimitaha ia ki ha ngaahi fiema‘u fakavavevave ‘a kinautolu ‘oku nau ‘atā atu ki ha kaati ki he ngaahi ngāue tokoni ‘i he komiuniti‘i (community services card).

‘E ala ‘atā atu ke ke ma‘u ha tokoni mei he Accident Compensation Corporation (ACC). Kole ki he va‘a ma‘u‘anga tokoni ‘oku nau tokanga‘i koé ke nau vakai‘i ia pe ko ho‘o telefoni ki he ACC Sensitive Claims Helpline ‘i he fika 0800 735 566.

‘I he Fakamaau‘angá

‘E ala lava ke toutou hā ‘a e faka‘iloá (defendant) (ko e tokotaha kuo tukuaki‘i ki he hiá) ‘i he fakamaau‘angá, ‘o hangē ‘i ha‘ane tali halaia pe tonuhia kae toki vakai‘i mei ai ‘e he fakamaau ‘a e ngaahi fakamo‘oni ki he faka‘iló. ‘Oku ngali ‘e ‘ikai fiema‘u ia ke ke hā mo koe ‘i he kotoa ‘o e ngaahi fakataha fakafakamaau‘anga (hearings) ko ‘ení, kā ‘e lava pē ke ke ‘alu atu ki ai kapau ‘okú ke fie kau ki ai.

Kapau ‘e tali halaia ‘a e faka‘iloá, ‘e hilifaki ai pē hono tauteá ‘i he ‘aho ko iá, pe ‘e fokotu‘u ‘i ai ha ‘aho ke toki hilifaki ai hono tauteá. Kapau ‘e tali tonuhia ‘a e tokotahá ni, ‘e ‘ave leva ‘eni ke hopo‘i.

‘E fakahoko ‘e he ‘ōfisa talatalaaki ki he Fakamaau pea mo e kau sulá ‘a e tikite na‘e taá pea mo hono fakamatala‘i ‘o e me‘a na‘e hokó. Ko e ‘ōfisa talatalaaki ‘oku ngāue ia ma‘á e pule‘angá pe ko hono fatongiá ko hono fai ‘o e faka‘iló ‘o ne fakafofonga‘i ‘a e Kalauní, kau Polisi‘i pea mo e kakaí foki. ‘E ala fiema‘u ke ke hoko ko e fakamo‘oni ma‘á e Kalauní ke tokoni ki hono fakamo‘oni‘i ‘a e hia kuo fakahoko ‘e he faka‘iloá (vakai ki he fakamatala ko e *Ko ha‘o hoko ko ha tokotaha fakamo‘oni*).

‘E talanoa mo koe ‘a e talatalaaki pea te ne fakahā atu ‘a e ngaahi faka‘ilo ‘e fakahokó mo e ‘uhinga ki ai, pea mo e me‘a ‘e ala hoko ‘i he fakamaau‘angá.

‘I ha hopo pe fakatonutonu ‘o ha taha na‘e pā‘usi‘i, ‘oku ‘osi tapui ia ke ‘asi ho hingoá pe ko ha fakamatala ke ‘ilo ai pe ko hai koe ‘i he ngaahi fakamatala ‘oku fai ‘i he mītiá.

Fakahā atu ki ho’o tokotaha fale’i me’i he fakamaau’angá, pe ko e ‘ōfisa polisi ‘okú ne tokanga’i ho’o hopó, pe ko e tokotaha kuo vahe’i atu ke pou pou atu kiate koé kapau ‘okú ke fiema’u ha tokoni ki ho’o fanongó, ngāue takai holó, pe ko ha fakatonulea.

‘Oku mātu’aki mahu’inga ke ke hao mo malu me’i ha faingata’a. Ka ‘i ai ha taimi kuó ke ongo’i hoha’a ai ki ho’o malu mo hao ‘i he fakamaau’angá, talanoa mo ha ‘ōfisa polisi pe ko ha tokotaha le’o ‘i he fakamaau’angá.

TOKOTAHA FALE’I MA’Á HA TOKOTAHA KUO FAKAHOKO KIATE IA HA FAIHIA PĀ’USI’I FAKASINO

Ko kinautolu kuo fakahoko ki ai ha faihia pā’usi’i fakasino ‘oku nau lava ‘o ma’u atu ha tokoni mataotao me’i ha kau fale’i kuo nau ‘osi ako pea nau ma’u taukei ‘i he ngāue ki ha ngaahi faihia pā’usi’i fakasino.

‘E fakama’ala’ala atu ‘e he tokotaha fale’i ki he faihia pā’usi’i fakasinó ‘a e halanga ngāue fakafakamaau’angá, tokoni’i koe ke ke mahino’i ‘a e me’a ‘e hokó mo e taimi ki ai, pea mo fakahā atu ‘a e taimi ‘e ‘i he fakamaau’angá ai ‘a e tokotaha maumaulao. Te ne toe tokoni foki ke kumi mo ma’u atu ‘a e ngaahi tokoni ‘oku totonu ke fai ma’au.

Telefoni ki he Victims Information Line ‘i he 0800 650 654 ki ha fakamatala lahi ange.

Ko ha’o hoko ko ha tokotaha fakamo’oni

‘E ala ke fiema’u koe ke ke hoko ko e tokotaha fakamo’oni ‘i he hopó. Ko e fakamo’oni ‘i he Fakamaau’angá ko e fatongia ala fakatupu mafasia ia. ‘E lava ‘e he talatalaaki, ‘ōfisa polisi ‘okú ne tokanga’i ho’o hopó pea mo ho’o tokotaha fale’i ki he faihia pā’usi’i fakasinó ‘o talaatu ‘a e me’a ‘oku kau ki heni pea mo e me’a ke ke ‘amanaki atu ki ai.

KIMU’A ‘I HE HOPÓ

‘E lava ‘e he ‘ōfisa polisi ‘okú ne tokanga’i ho’o hopó pe ko ho’o tokotaha fale’i ki he faihia pā’usi’i fakasinó ‘o talaatu ‘a e taimi mo e feitu’u ke ke ‘i ai ‘i he fakamaau’angá. ‘E lī atu mo ha tohi ki ho ‘apí ke fakapapau’i ‘aki.

‘E talanoa mo koe ‘a e talatalaaki felāve’i mo e me’a ‘oku fiema’u ke ke fai ‘i ho’o hoko ko ia ko ha tokotaha fakamo’oni. ‘E lava ke ke fuofua ‘a’ahi ‘o sio he loki ‘e fai ai ‘a e hopó kimu’a ‘i he hopó. Talanoa mo ho’o tokotaha fale’i ki he faihia pā’usi’i fakasinó, ‘ōfisa polisi ‘okú ne tokanga’i ho’o hopó pe ko ho’o tokotaha ngāue pou pou ki hano fokotu’utu’u ‘eni.

Talanoa mo ho’o tokotaha fale’i ki he faihia pā’usi’i fakasinó pe ‘ōfisa polisi ‘okú ne tokanga’i ho’o hopó ke fokotu’utu’u ‘eni:

- ha tokotaha ke talitali atu kiate koe ‘i loto pe ‘i tu’a ‘i he fakamaau’angá
- ha’o tokotaha pou pou ke mo tangutu fakataha ‘i he taimi te ke ‘oatu ai ‘a ho’o fakamatala fakamo’oni
- ha puipui pe me’afaitā televīsone ‘a e fakamaau’angá koe’uhi ke ‘oua te ke sio fakahangatonu ki he faka’iloá ‘i he taimi ‘e ‘oatu ai ‘a ho’o fakamatala fakamo’oni (kapau ‘oku ‘atā ‘eni).

‘I HE FAKAMAAU’ANGÁ

‘I he taimi te ke fakahā ai ‘a ho’o fakamo’oni, ‘e tāpuni ‘a e fakamaau’angá ‘o “‘ikai ‘atā ki tu’a”. ‘Oku ‘uhinga ‘eni ‘e ‘ikai lava ke ‘i ai ha kakai ‘i ai. ‘E ‘eke atu ha ngaahi fehu’i felāve’i mo e me’a na’e hokó pe ko e me’a ‘okú ke ‘ilo felāve’i mo e maumaulao ko iá.

Ko e lahi ‘i he ngaahi fakamaau’angá ‘oku ‘i ai pē honau ngaahi loki talitali makehe ma’á e kakai kuo ui ko e kau fakamo’oni, kā ‘e malava pē ke hoko ha’o sio ki ha ni’ihi ‘o e fāmili mo e kaungāme’a ‘o e faka’iloá ‘i loto pea ‘i he ngaahi ‘ēlia ‘o e fakamaau’angá.

‘Oku mahu’inga ke ‘i ai hao pou pou ‘i he taimi ‘okú ke hoko ai ko ha tokotaha fakamo’oni, ‘o tatau ai pē kimu’a pea ‘i he ‘aho ‘o e hopó. Talanoa mo ho’o tokotaha fale’i ki he faihia pā’usi’i fakasinó pe ko ho’o tokotaha ngāue pou pou felāve’i mo e fa’ahinga tokoni ‘oku taau mo ho’o fiema’u.

Ko e tala tu’utu’uní pea mo e tauteá

‘I he faka’osinga ‘o e hopó, ‘e halaia pe tonuhia ‘a e faka’iloá. ‘I he taimi ‘e ni’ihi, ‘o kapau ‘e ‘ikai ke loto taha e kau sulá, ‘e ngali fiema’u ke toe fai ha hopo fo’ou.

Kapau ‘e ‘ikai halaia ‘a e faka’iloá, ‘oku ‘ikai ‘uhinga ia na’e ‘ikai ke nau tui atu kiate koe. Ko hopó ko e fengāue’aki ia ‘a e laó pea mo e ngaahi fakamo’oni ‘oku ma’u. Ko ‘ene tonuhia pē ‘a e faka’iloá, ‘e ‘atā leva ia. ‘E ala ta’e’amanekina ‘eni kiate koe pea ‘e ngali te ke fiema’u ke ke talanoa ki heni mo ho’o tokotaha fale’i me’i he fakamaau’angá pe tokotaha ngāue pou pou.

Kapau ‘e halaia ‘a e tokotaha ko iá, ‘e ala tautea ai pē ia he ‘aho ko iá pe ‘i ha ‘aho ‘e fokotu’u ‘eni ki ai.

.....

FOUNGA FAKATONUTONU 'AKI HA ALEA MO E FEMAHINO'AKI (RESTORATIVE JUSTICE)

Ko ha fakataha fakatonutonu 'aki ha alea mo e femahino'aki ko ha fakataha fakafaingofua pē ia kuo fokotu'u ke kau atu ki ai 'a e tokotaha mamahí, tokotaha na'á ne fakahoko 'a e maumaulao, 'ena kau poupou, pea mo ha taha pē kuo 'osi fakangofua, 'o hangē ko ha kau fakafofonga meí he komiunitií pe ko ha kau fakatonulea.

'Oku malava 'i he fakataha fakatonutonu ko 'eni ke fakahā atu ai 'e he tokotaha mamahí 'a e anga 'o hono uesia ia 'e he maumaulao kuo fakahokó, fakahoko atu mo ha'ane lau ki he anga 'o hano fakatonutonu 'o e mamahi ko iá, pea mo kamata ha feinga ke fakalelei'í 'a e ngaahi nunu'a ko ia 'o e maumaulao ko iá.

Ke 'ave 'a ho'o faka'iló ke fakakaukau'í 'i he malumalu 'o e fakatonutonu 'aki ha alea mo e femahino'aki, kuo pau ke 'uluaki halaia pe tali halaia 'a e tokotaha maumaulao, pea kuo pau ke mo fakatou loto ke mo kau ki heni.

Kapau 'okú ke fiema'u ha fakamatala lahi ange felāve'í mo e founga fakatonutonu ko 'eni, kole atu 'eni ki ho'o tokotaha fale'í ki he faihia pā'usi'í fakasinó pe ko ha'o vakai ki he justice.govt.nz/restorative-justice

TAUTEÁ

'Oku fiema'u 'e he laó 'a e fakamaaú ke ne fakakaukau'í 'a e ngaahi me'a lahi 'i he taimi 'okú ne fakahoko ai 'a e tu'utu'uni tautea 'o e tokotaha maumaulao, 'o hangē ko e fa'ahinga tautea kuo hilifaki atu ki ha ngaahi maumaulao tatau pea mo e ngaahi lipooti felāve'í mo e tokotaha maumaulao.

Kapau 'e loto ki heni 'a e fakamaaú, 'e lava 'e koe (pe ko ha tokotaha kuó ke fili) 'o lau atu 'a e kotoa pe ko ha kongá 'o ho'o fakamatala ki he anga 'o hono uesia koe 'e he maumaulao ko iá 'i he lolotonga 'o e hilifaki tauteá. Kole ange ki ho'o tokotaha fale'í ki he faihia pā'usi'í fakasinó pe ko e 'ōfisa polisi 'okú ne tokanga'í ho'o hopó ke ne kole atu 'eni ki he fakamaaú. 'Oku fiema'u atu 'e he laó ke fakakaukau'í 'e he fakamaaú 'a ho'o fakamatala ki hono uesia koe 'e he maumaulao ko iá 'i he taimi 'okú ne fakakaukau'í ai 'a e tautea 'o e tokotaha maumaulao.

PA'ANGA TOTONGI HUHU'Í

'I he taimi 'e ni'ihi 'e tu'utu'uni atu ai 'e he fakamaaú ke totongi ha pa'anga, 'oku ui ko e pa'anga totongi huhu'í, kapau kuó ke lavea pe kuo mole pe maumau ha'o koloa tupu meí he maumaulao ko iá. 'E lava ke ke telefoni ki he fakamaaú'angá 'i he 0800 909 909 ke fokotu'utu'u 'a e founga lelei taha ke ma'u atu ai 'a ho'o pa'anga totongi huhu'í.

TANGI KI HE FAKAMAAU'ANGÁ

'Oku 'i ai 'a e totonu 'a e 'ōfisa talatalaaki pea mo e faka'iloá ke na tangi (appeal) 'o kapau 'oku ta'e fakafiemālie 'a e tu'utu'uni mo e tautea na'e fakahokó. 'Oku lava leva ke 'ave 'eni ki ha Fakamaaú'angá 'oku toe mā'olunga angé ke nau vakai'í 'a e me'a na'e hokó. Kapau 'e hoko 'eni, 'e fakahā atu 'e he 'ōfisa talatalaaki 'a e founga ngāue ki heni.

Hili 'a e hopó

Hili ha'ane halaia, 'e hilifaki leva hano tautea. 'Oku faingata'a he taimi 'e ni'ihi ke mahino 'a e ngaahi tu'utu'uni 'a e Fakamaaú. 'E lava 'e he 'ōfisa polisi 'okú ne tokanga'í ho'o hopó pe ko ho'o tokotaha fale'í ki he faihia pā'usi'í fakasinó 'o fakama'ala'ala atu 'a e 'uhinga 'o e tauteá.

TUKUANGE ATU MEI PILĪSONE

'Oku tukuange atu 'a e kau maumaulao mei pilīsone 'i hano tukuange fakaangaanga pē kinautolu (parole) pe 'i he kakato 'a honau taimi ngāue pōpulá. 'E ngali ke hoko vave ange 'eni ia 'i he taimi na'á ke 'amanaki atu ki ai, koe'uhí he 'oku lau 'a e taimi ia na'a nau 'osi nofo pōpula ai kimu'a 'i he'enu hopó ko e kongá ia 'o honau tauteá.

Kapau kuo kakato 'a e taimi 'o e tautea 'o ha tokotaha maumaulao, kuo pau ke tukuange atu ia mei pilīsone. 'E 'ikai lava ke kei tauhi ai pē kinautolu 'i pilīsone hili 'a e kakato 'a e taimi 'o honau tauteá.

'E lava ke tukuange atu ha tokotaha maumaulao mei pilīsone kimu'a 'i he kakato 'o honau taimi tauteá kapau kuo tali hano tukuange fakaangaanga atu ia. 'E vakai'í 'e he New Zealand Parole Board (Poate 'a Nu'u Sila ki he Tukuange Fakaangaangá) 'a e tautea 'o e kau maumaulao tokolahi 'e ni'ihi pea nau tu'utu'uni ai pe 'e hoko hano tukuange vave atu 'o ha tokotaha maumaulao ke ngali matu'utāmaki ai 'a e tu'unga malu mo e hao 'a e komiunitií.

.....

‘I he taimi lahi kuo pau ke fakakakato ‘e he kau maumaulao ha ngaahi makatu‘unga pau ‘o ‘ikai toe si‘i hifo ‘i he ‘uluaki māhina ‘e ono hili hano tukuange fakaangaanga kinautolu. ‘Oku fokotu‘u ‘a e ngaahi makatu‘ungá ni ‘e he Poate Tukuange Fakaangaangá pe ko e fakamaau ko ia na‘á ne tautea ‘a e tokotaha maumaulao ko iá. ‘E ala kau ki he ngaahi makatu‘ungá ni ‘a e feitu‘u ‘e lava ke nau nofo ‘i aí, ko hai te nau lava ‘o fetu‘utaki ki aí, pe ‘e ‘i ai ha taimi tu‘upau ke nau ‘i honau nofo‘angá aí, pea mo ha ngaahi me‘a kehe ‘e tokoni ki hono malu‘i ‘o e komiunitií.

‘E LAVA KE KE FAKAHĀ KI HE POATE TUKUANGÉ ‘A E ANGA HO‘O ONGO FELĀVE‘I MO HONO TUKUANGE ATU KO IA ‘O E TOKOTAHA MAUMAULAO KO IÁ

Ke fai ha‘o lau felāve‘i mo hono tukuange vave atu ‘o ha tokotaha maumaulao meí he pilīsoné, ‘e fiema‘u ke ke lēsisita atu ki he tohi lēsisita ma‘a kinautolu kuo fakahoko ki ai ha maumaulao (victim notification register) koe‘uhi ke fetu‘utaki atu ‘a e Poate Tukuangé kiate koe ‘i ha fa‘ahinga taimi pē ‘e fakahoko ai hano fakakaukau‘i ke tukuange ‘a e tokotaha maumaulao ko iá.

Ke fakapapau‘i ‘oku kei tonu ho ngaahi tu‘asila fetu‘utaki ‘i he tohi lēsisita, fetu‘utaki ki he kau polisí, Department of Corrections (Potungāue ki he Ngaahi Pilīsoné) pe ko ho‘o va‘a ngāue tokoní.

‘E lava ke fakahoko atu ‘a ho‘o fakakaukau‘i ke Poate Tukuangé ‘aki ha‘o faitohi, fetu‘utaki talanoa femātaaki ‘i ha televīsone, pe ‘i ha‘o a‘utonu pē ki ai:

- **‘I ha‘o faitohi pe fetu‘utaki talanoa femātaaki ‘i ha televīsone**

Talanoa mo ho‘o Poate Tukuangé.

- **A‘utonu ki ai**

Te mou fakataha mo e Poate Tukuangé. Te ke talanoa ai mo e kakai tatau pē te nau talanoa mo e tokotaha maumaulao, kā ko e fakataha ko ia te ke kau ki aí ‘e ‘ikai fakahoko ia ‘i pilīsone pea ‘e ‘ikai ke ‘i ai ‘a e tokotaha maumaulao ia. ‘E lava ke ‘i ai ha‘o kau poupu ‘i he fakataha ko iá.

Ko e ngaahi feitu‘u mahu‘inga ke fai ha fetu‘utaki ki ai

‘Oku ‘i ai ‘a e ngaahi tokoni mo e poupu ma‘á u ‘i hono fai ha ngaahi ngāue ma‘á u ke fakatonutonu ha maumaulao kuo hoko pea mo e ngaahi tokoni taautaha ke lava ai ke ke fekuki mo e ngaahi ha‘aha‘a ‘o e hia na‘e hokó.

Ko e ngaahi tu‘asila fetu‘utaki ‘eni ‘o e ngaahi va‘a ngāue tokoni ma‘á e kakai kuo fakahoko kiate kinautolu pea mo uesia kinautolu ‘e ha maumaulao. Te ke ala ma‘u atu ha fakamatala lahi ange felāve‘i mo e ngaahi va‘a ngāue ni ‘aki ha‘o telefoni ki he Victims Information Line ‘i he 0800 650 654 (9 pongipongi ki he 6 efiafi meí he Mōnite ki he Falaite) pe ko ha‘o vakai ki he victimsinfo.govt.nz

ACC

acc.co.nz

0800 735 566 Sensitive Claims Helpline (ma‘á e kakai kuo fakahoko ki ai ha hia tohotoho pe fakamālohi‘i fakaesino)

Department of Corrections

04 460 3000

corrections.govt.nz

New Zealand Parole Board

0800 PAROLE (727 653)

paroleboard.govt.nz

Tokoni Fakatautaha

Vakai ki he victimsinfo.govt.nz pe ko e tafa‘aki ki he Personal Help ‘i he tohi telefoní.

Kau Polisí

‘E lava ke ke ‘ilo ‘a ho‘o ‘apitanga polisi ‘i ho feitu‘u ‘aki ha‘o vakai ki he police.govt.nz pe ‘i he ngaahi peesi lanu pulū ‘i mu‘a ‘i he tohi telefoní.

Kau fale‘i ki he faihia pā‘usi‘i fakasinó mo e kau fale‘i meí he fakamaau‘angá ma‘a kinautolu kuo fakahoko ki ai ha maumaulao

0800 650 654 Victims Information Line (Laine

Ma‘u‘anga Fakamatala ma‘a kinautolu kuo fakahoko ki ai ha maumaulao)

Victim Support

0800 VICTIM (842 846) ‘oku ava houa ‘e 24

victimsupport.org.nz

Women’s Refuge (Fale Hūfanga ma‘á e Kakai Fefiné)

0800 REFUGE (733 843) ‘i ha fa‘ahinga taimi pē

(houa ‘e 24)

womensrefuge.org.nz

.....

Laine Fakatonuleá ki he ngaahi ngāue ki he fakatonuleá
0800 656 656
9 pongipongi – 6 efiāfi Mōnite – Falaite,
9 pongipongi – 2 efiāfi ‘aho Tokonakí

Faka‘uhingaleá

Malu‘i ki tu‘a

Ko hono tukuange atu ‘e he kau polisi ha tokotaha kuo faka‘ilo ki ha hia ‘i he funga ‘o e pau ke ne hā ‘i he fakamaau‘angá.

Faka‘iloá

Ko e tokotaha kuo tukuaki‘i ki he hiá.

Fakapō pe tāmāte

Ko hano fakapoongi ‘e ha taha ha taha kehe.

Tokotaha Maumaulao

Ko e tokotaha kuo mo‘ua ki he hiá. (Kimu‘a ‘i ha‘ane halaia, ko e tokotaha ko ia kuo faka‘ilo ki he hiá ‘oku ui ia ko e ‘faka‘iloá’.)

Ko e tukuange fakaangaangá (ke faka‘osi ‘a hono tauteá ‘i tua‘ā)

Ko e taimi ia kuo ngofua ai ke tukuange atu ha tokotaha maumaulao meí he pilisoné ke toki faka‘osi hono tauteá ‘i tu‘a ‘i he komiunitií. Kuo pau ke nau muimui ki ha ngaahi makatu‘unga pau.

Founga Fakatonutonu ‘aki ha alea mo e femahino‘aki (Restorative justice)

‘Oku malava ‘i he founga fakatonutonu ‘aki ha alea mo e femahino‘aki ke fakahā atu ai ‘e he tokotaha mamahí ‘a e anga ‘o hono uesia ia ‘e he maumaulao kuo fakahokó, fakahoko atu mo ha‘ane lau ki he anga ‘o hano fakatonutonu ‘o e mamahi ko iá, pea mo kamata ha feinga ke fakalelei‘i ‘a e ngaahi nunu‘a ko ia ‘o e maumaulao ko iá. ‘Oku ui ‘a e fakataha ko iá ko ha konifelenisi fakatonutonu ‘aki ha alea mo ha femahino‘aki.

Hia Mātu‘aki Mamafa

- Ko ha hia ‘oku kau ki ai ha tohotoho pe fakamālohi ‘oku kau ki hano pā‘usi‘i fakalielia‘i ‘o e sinó pe ko ha toe hia fakalavea lahi pehē.
- Ko ha hia kuo hoko ai ha lavea lahi pe ko ha mate.
- Ko ha hia kuo hoko pea kei nofo tailiili ai ‘a e tokotaha mamahí telia na‘a hoko kiate ia pea mo hono fāmili ha fakatamaki.

Ko e tokotaha fale‘i ki ha faihia pā‘usi‘i fakasino

Ko ha tokotaha ngāue ‘eni ‘a e Ministry of Justice (Potungāue ki he Ngaahi Fakamaau‘angá) kuo ‘osi ako‘i pea taukei ‘i he ngāue ki he hia pā‘usi‘i fakasinó. Te ne lava ‘o fakama‘ala‘ala ‘a e ngaahi founga ngāue ‘a e fakamaau‘angá pea mo tauhi ke ma‘u atu ‘e he kau mamahí ‘a e ngaahi fakamatala fakamuimitaha felāve‘i mo ‘enau hopó.

Tohi lēsisita ma‘a kinautolu kuo fakahoko ki ai ha maumaulao

Ko ha lisi fakapulipuli ‘eni ‘oku ngāue‘aki ‘e he ngaahi va‘a ngāue fakamaau‘anga hiá ke ‘oatu ‘aki ki he kakai kuo fakahoko kiate kinautolu ha maumaulao ‘a e ngaahi fakamatala ki he me‘a ‘oku hoko ki he tokotaha maumaulao, ‘o hangē ko e tu‘unga ‘oku ‘i ai ‘a e hopó pea mo hono fakamaau‘i pe kuo tukuange fakataimi ia ki tu‘a meí he pilisoné pea mo e taimi ‘e hoko ai hano fakakaukau‘i hano tukuange fakaangaanga ‘o e tokotaha maumaulao.

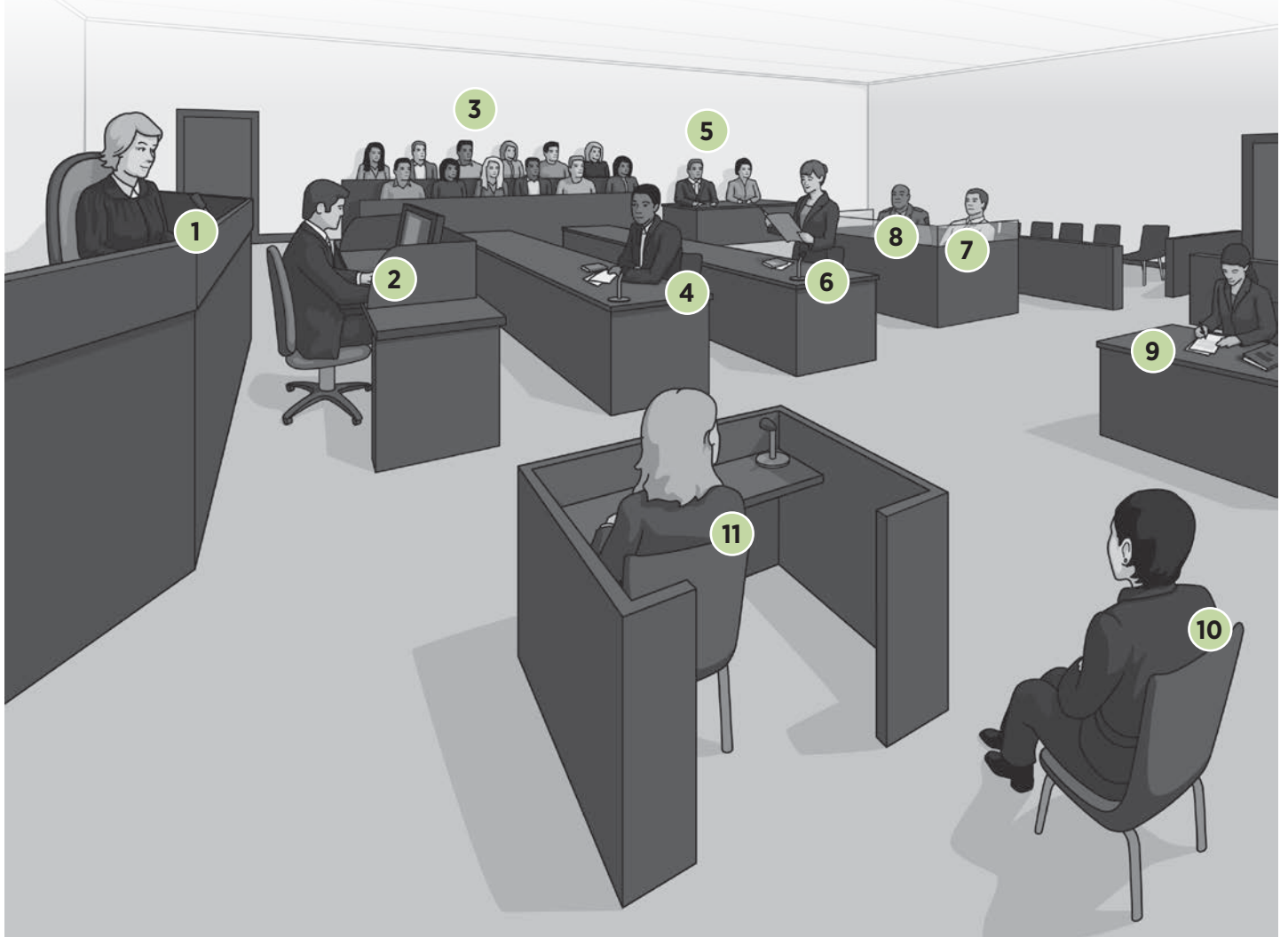
Hiki ‘a ho hingoa pea mo ho tu‘asila mo e founga ke fai‘aki ha fetu‘utaki atu ‘o ‘oange ia ki he ‘ōfisa polisi ‘okú ne tokanga‘i ‘a e hopó.

Ko e fakamatala ki ho‘o ngaahi faingata‘a‘ia hili ‘a e maumaulao na‘e fai

Ko ha lēkooti ‘o e anga ‘o hono uesia ‘a e tokotaha mamahí ‘e he maumaulao ko iá. Ko ha fakamatala ki he ngaahi nunu‘a ‘o e maumaulao ‘oku fa‘a fakahoko ia ‘i ha tohi, kā ‘e malava pē ko ha ngaahi tā/‘ata, tā fakatātā pe fa‘u maau ‘eni. Kuo pau ke fakakau ‘eni ‘e he fakamaau ‘i he taimi te ne tautea ai ‘a e tokotaha maumaulao. ‘E lava ke lau atu ‘e he tokotaha mamahí ‘a e tohi fakamatalá ni kimu‘a pē ‘i hono fakahoko ‘o e tauteá.

Ko e loki Fakamaau'angá

Ko e fakatātā 'eni 'o e taha 'o e ngaahi loki 'oku fai ai 'a e hopó pea mo kinautolu 'e lava ke mou fesiofakí.

1. **Ko e Fakamaau** 'oku pule ki he fakamaau'angá. 'Okú ne tu'utu'uni pe 'oku halaia 'a e faka'iloá, pe kapau 'oku 'i ai ha sula, ko kinautolu leva te nau fakahoko 'a e tu'utu'uni.
2. **Ko e Failesisitá** 'okú ne tokoni ki he fakamaau ke fakapapau'i 'oku muimui'i 'a e ngaahi founga ngäue 'a e fakamaau'angá.
3. **Ko e Sulá** 'oku 'i ai 'a e kakai 'e toko 12 'oku nau faitu'utu'uni pe 'oku halaia 'a e faka'iloá.
4. **Ko e Talatalaaki** 'okú ne fakafofonga'i 'a e Kalauni pea 'okú ne fokotu'u atu 'a e ngaahi mo'oni'i me'a kuo faka'ilo ki ai 'a e faka'iloá.
5. **Ko e Mitiá** ko e kau faiongoongo ia 'oku nau lipooti atu 'a e hopó.
6. **Ko e Loea 'a e Faka'iloá** 'okú ne fakafofonga'i 'a e faka'iloá.
7. **Ko e Faka'iloá** ko e tokotaha ia 'oku faka'ilo ki he hiá.
8. **Ko e Fakafe'ao 'o e Faka'iloá** 'oku muimui 'o fakafe'ao ki he faka'iloá.
9. **Ko e Tokotaha Fale'i ki he faihia pā'usi'i fakasinó** 'okú ne tokoni ki he tokotaha fakamo'oni ke ne mahino'i 'a e founga ngäue 'a e fakamaau'angá. 'E 'ikai lava ke nau 'i he loki 'oku fai ai 'a e hopó he taimi kotoa pē.
10. **Ko e tokotaha poupou 'a e tokotaha fakamo'oni** ko e tokotaha ia kuo 'osi tali 'e he fakamaau ke ne poupou ki he tokotaha fakamo'oni 'i he fakamaau'angá.
11. **Ko e tokotaha fakamo'oni** 'okú ne 'oatu 'a e fakamatala fakamo'oni ki he me'a na'e hokó pe ko e me'a 'oku nau 'ilo felāve'i mo e maumauláó.